

Кравчук Л. В.,
старший викладач кафедри методики та психології
дошкільної і початкової освіти
Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДИТИНИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К. Д. УШИНСЬКОГО

У статті автор робить теоретичний аналіз системи К. Д. Ушинського з проблеми морального виховання дитини. Спираючись на результати дослідження, автор робить висновок, що моральне виховання займає головне місце в педагогіці К. Д. Ушинського. А сам педагог постає як великий реформатор, ідеї якого є актуальними й сьогодні.

Ключові слова: моральне виховання, виховні дії, психологічні механізми, моральні почуття, корисні звички, дитина

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Зміни, які відбуваються в умовах трансформації українського суспільства, зумовлюють необхідність розв'язання не лише політичних, економічних, екологічних проблем, а й протиріч соціалізації підростаючого покоління. Духовність, інтелігентність, освіченість, наявність відповідних моральних та етичних знань, навичок та звичок етичної поведінки дедалі більше актуалізуються як суспільно значущі. Теоретичне обґрунтування нової парадигми формування моральних пріоритетів відбувається на стику сучасного знання з галузей багатьох наук і напрямів: психології, педагогіки, акмеології, аксіології, синергетики. Але сучасне завжди пов'язане з минулим, створювати нове можливе лише на основі засвоєння певної спадщини минулих століть. Кожне нове покоління починає свою діяльність на здобутках, які воно отримує від попередніх поколінь. Тому багатоаспектний пошук основоположних підходів до нової стратегії процесу морального становлення особистості

неможливо уявити без урахування думок і поглядів педагогів-класиків, без їхньої багатой наукової спадщини.

Мета нашого дослідження: зробити теоретичний аналіз ідей К. Д. Ушинського з проблеми морального виховання дитини.

Виклад основного матеріалу. Серед педагогів минулого К. Д. Ушинський найбільш повно і яскраво охарактеризував перетворюючу роль морального виховання в розвитку особистості і зазначав, що «моральний вплив становить головне завдання виховання і є значно важливішим, ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови знаннями і роз'яснення кожному його особистих інтересів» [5, 58]. К. Д. Ушинський уважав, що без морального розвитку людини все фактичне пізнання, зокрема математичні чи мікроскопічні дослідження не несуть користі, а можуть призвести навіть до шкоди самій людині та її оточенню. Освіта й інтелектуальна підготовка, відірвана від морального виховання, часто породжує «освічене дикунство». А освічений дикун у сто разів страшніший від неосвіченого. Метою виховання має бути виховання моральної людини, корисного члена суспільства.

Моральне виховання, на думку Костянтина Ушинського, має розвивати в дитині гуманність, чесність і правдивість, працьовитість, дисциплінованість і почуття відповідальності, почуття власної гідності, яке поєднується із скромністю. Виховання також має розвинути у дитини твердий характер і волю, стійкість, почуття обов'язку. На основі даних вікової та педагогічної психології К. Д. Ушинський сформулював низку важливих положень з питань морального становлення особистості, зробив важливу спробу пояснити психологічні механізми формування моральності дитини. Їх він вбачав у прагненні підростаючої особистості до вдосконалення, яке вважав природженим. Проте, цей компонент згаданого механізму хоч і є необхідним, але він не єдиний. Оскільки неможливо так ізолювати виховання, щоб життя, яке оточує його з усіх сторін, не мало на нього впливу, воно постійно буде вносити свої переконання і в учителів, і в учнів» [5, 244 – 245], «із прагнення до вдосконалення у дитини можуть

зрости як позитивні, так і негативні моральні якості. І тут усе залежить від змісту ідеалу вдосконалення як мети, до якої йде конкретна особистість, від ступеня розвитку в дитини прагнення боротися зі злом» [1, 16 – 18].

Постаючи як тонкий педагог і психолог, Костянтин Дмитрович застерігає, що одного розуму й одних пізнань ще недостатньо для вкорінення в нас того морального почуття, того суспільного цементу, який іноді згідно з розумом, а часто і в суперечності з ним пов'язує людей у чесне, дружнє суспільство [6, 32]. Адже, як справедливо зазначає педагог, «добре міркувати про чесноти не означає ще бути добродішним; бути справедливим у думках – не значить ще бути справедливим на ділі» [6, 323]. З огляду на це сучасна освіта і початкова, зокрема, поряд із когнітивним розвитком дитини має орієнтуватися на прилучення її до суспільно значущих цінностей, розвиток емоційно-вольової сфери, вироблення афективних стереотипів, на основі яких будується поведінка індивіда, його взаємостосунки з іншими людьми. Найважливішою психологічною умовою передачі значущих цінностей школярам є пробудження в них адекватних емоційних почуттів, переживань. К. Д. Ушинський, вказуючи на те, що наші почуття відбивають «найбільш ясно і вірно» наше ставлення до світу, писав: «виховання і життя, викликаючи частіше і частіше з душі нашої те чи інше почуття, те чи інше вроджене їй прагнення, роблять їх керівниками наших думок і наших справ» [6, 37].

У класифікації почуттів перевагу надає моральним, бо саме вони, на думку К. Д. Ушинського, найбільш повно відображають етичну сутність свідомості та самосвідомості людини. Моральні почуття, які він називає почуттями громадськості, живуть в кожному з нас поряд із почуттями особистості, егоїзму. Всі ці почуття, ніби мікроскопічні зародки, народжуються разом з людиною. Щоб вирости й зміцніти, моральне почуття – благородна і ніжна рослина душі людської, вимагає великого догляду і нагляду. У той же час почуття особистості, егоїзму, як усякий бур'ян, не

вимагає для свого зростання ні догляду, ні нагляду. Не спини його вчасно – і воно скоро пригнітить усі кращі, найніжніші рослини [4, 327–332].

У моральному вихованні К. Д. Ушинський важливого значення надавав формуванню у дітей звичок і навіть встановив цікаву закономірність у справі їх виховання: чим молодша людина, тим швидше засвоюється або викорінюється звичка. І, навпаки, чим старішою є звичка, тим важче її викоринити. Щоб сформувати у дітей корисні звички Костянтин Дмитрович радив: багаторазово повторювати потрібну дію; робити це не поспішаючи, оскільки закріплення відразу багатьох звичок веде до заглушення одного навику іншим; якомога частіше застосовувати придбані цінні звички. У цьому випадку педагогічне правило має бути таким: краще менше вимог, але більше уваги до їх виконання. Разом з тим зазначав, що на формування у дитини звичок великий вплив має приклад життя і поведінки дорослих. А оскільки дитині психологічно важко пристосовуватися до вимог, кількість яких перевищує резерви пам'яті, уваги, мислення, застерігав від багаточисельності педагогів у класі та їх частоті зміни.

Якими ж мають бути виховні дії, які б сприяли викориненню шкідливих звичок у дітей? К. Д. Ушинський був переконаний що для вирішення цієї проблеми, доцільно: передбачати і відводити дитину від дій, які йдуть від шкідливої звички; водночас спрямовувати діяльність дітей в іншу сторону. Якщо хочемо досягти успіху, застосовуватися ці засоби мають одночасно, в комплексі. Суттєвим моментом, на який звертає увагу К. Д. Ушинський є такий: при викориненні у дитини поганої звички, перш за все треба з'ясувати, чому вона з'явилася. Педагог повинен виходити з того, що у першу чергу потрібно усувати причини виникнення шкідливої звички, а не її наслідки.

У моральному становленні особистості Костянтин Дмитрович високо оцінює потенціал рідної мови, рідного слова. Недарма називає рідну мову «дивовижним педагогом», оскільки вона «не тільки вчить багато чому, а й вчить напрочуд легко» [2, 211]. К. Ушинський був переконаний, що саме через

рідну мову, рідне слово у дитини формується мислення, виробляються елементи наукового світогляду, моральні уявлення та поняття, стає можливим самоосвіта і самовиховання.

Моральне виховання, на думку К. Д. Ушинського, має бути нерозривно пов'язане з розумовим і трудовим вихованням дітей. Педагог зазначає, що «саме виховання, якщо воно бажає щастя людині, повинно виховувати її не для щастя, а готувати до праці життя. Виховання має розвивати в людині звичку і любов до праці; воно повинно дати їй можливість відшукати для себе працю в житті» [6, 8 – 26]. Костянтин Дмитрович зазначав, що дитина полюбить працю, якщо у неї будуть сформовані правильні уявлення про роль праці у житті людини. У зв'язку з цим зауважує, що «сила праці має служити джерелом людського достоїнства, разом з тим моральності і щастя» [3, 176].

Висновки. Як показало наше дослідження, ідеї К. Д. Ушинського щодо морального виховання хоча і є актуальними для сучасної школи, але використовуються нею в неповній мірі. У зв'язку з цим вважаємо, що для педагогів та дослідників доречним буде нове прочитання праць Ушинського, зокрема з вище названої проблеми.

Джерела:

1. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
2. История педагогики в России: хрестоматия / сост. С. Ф. Егоров. – М.: Академия, 1999. – 602 с.
3. История педагогики. Часть I. От зарождения воспитания в первобытном обществе до середины XVII в.: Учебное пособие для педагогических университетов. / Под ред. академика РАО А. И. Пискунова. – М.: ТЦ «Сфера», 1997. – 192 с.
4. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения [Текст]: в 2-х т.Т. 1. Вопросы воспитания / К. Д. Ушинский; ред. В. Я. Струминский. – М.: Учпедгиз, 1953. – 638 с.

5. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения [Текст]: в 6-ти т. Т. 1 / К. Д. Ушинский; сост. С. Ф. Егоров. – М.: Педагогика, 1988. – 414 с.

6. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения [Текст]: в 6-ти т. Т. 2 / К. Д. Ушинский; сост. С. Ф. Егоров. – М.: Педагогика, 1988. – 492 с.

В статье автор делает теоретический анализ системы морального воспитания ребенка К. Д. Ушинского. Моральное воспитание занимает главное место в педагогике К. Д. Ушинского. А сам педагог выступает как великий реформатор, идеи которого актуальны и сегодня.

Ключевые слова: *моральное воспитание, воспитательные действия, психологические механизмы, нравственные чувства, полезные привычки, ребенок.*

In the article the autor makes a theoretical analysis of a system of moral education of a child by K. D. Ushinsky. Moral education takes the main place in pedagogics of K. D. Ushinsky. And the teacher is a great reformer, whose ideas are essential even today.

Key words: *moral education, educational activity, psychological mechanism, moral sense, healthy habits, a child.*